

Araştırma Makalesi • Research Article

KÜRT SEKÜLERİZMİNE DAİR (IRAK KÜRTLERİ)*

On Kurdish Secularism (Iraqi Kurds)

Dr. Öğr. Gör. İkrâm FİLİZ

ORCID: 0000-0002-2522-9122/ Muş Alparslan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Kürt Dili ve Edebiyat Bölümü

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 29 Eylül 2019

Düzeltilme tarihi: 12 Ekim 2019

Kabul tarihi: 14 Ekim 2019

Anahtar Kelimeler:

Sekülerizm, Irak Kürtleri, Kürt
Sekülerizmi, Milliyetçilik, Osmanlı
Devleti.

ÖZ

Sekülerizm olgusunun küreselleşmesinden söz edilebilir. Avrupa ile başlayan tarihsel süreç, sonrasında küreselleşerek dünyanın geri kalan kısmında da etkili olmuştur. Müslüman toplumlarda da söz konusu olgunun teorik ve pratik yönleri görülebilmektedir. Bu paralelde Kürt sekülerizmi, Müslüman toplumların maruz kaldığı tarihi ve kültürel seküler pratiklere benzer süreçlerden geçmiştir. Kürt sekülerizmi, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden başlayan ve Osmanlı sonrasında da devam eden bir sürecin içinden geçmiştir. Irak Kürtleri, Osmanlı sonrasında ortaya çıkan yeni siyasal ortamın bir neticesi olarak Irak devleti sınırları içinde kalmış ve seküler tecrübenin Arap ve sol özelliklerini bünyesinde toplayarak bugüne gelmiştir. Makale, bu çerçevede Irak Kürtleri'nin içinden geçtiği tarihsel ve sosyolojik zemine projeksiyon tutmaya çalışmaktadır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 29 September 2019

Received in revised form 12 Oct. 2019

Accepted: 14 October 2019

Keywords:

Secularism, Iraqi Kurdish, Kurdish
Secularism, Nationalism, The Ottoman
State.

ABSTRACT

It can say that secularism has been globalised. This stiauation began in Europe but has influenced the rest of the World over the years. The deminsions of theoretical and practical of secularism can be also seen in muslim communities. In this context, Kurdish secularism has been go through similar process which muslim communities has been historically and culturally exposed to. Kurdish secularism has been go through a process which began the last period of the Ottoman Empire and has continued after this period. Iraqi Kurds has been stayed in the borders of Iraqi State as a consequence of the new political situation emerged after the Ottoman Empire and has reached to today by incorporating the tenets of Arabian and socialist secular practices. In this regard, this paper has tried to shed light on the historical and sociological bases of which Iraqi Kurds go through.

Giriş

Sekülerizm kavramı Ortadoğu'da yaşanan tartışma süreçlerine benzer bir şekilde Irak Kürt Bölgesi'nde de tartışılmaktadır. Irak Kürt Bölgesi, sekülerizm etrafında yürütülen tartışmaların ve çatışmaların somut teorik ve pratik yansımalarına şahitlik etmektedir. Bölge açısından mevcut durumun tarihsel arka planında ise yıkılan bir imparatorluğun var olduğu ve sonrasında gelişen bölgesel, ideolojik ve siyasi ayrışmaların etkili olduğu ifade edilebilir. Araştırmada, yapılan mülakatlarla ve ilk elden kaynaklarla bölgedeki siyasi seküler ortamın değerlendirilmesine, betimlenmesine ve analiz edilmesine çalışılmıştır.

Seküler siyasi hareketlerin baskın karaktere sahip olduğuna dair genel manzara, Irak Kürtleri üzerinde müşahede edilebilmektedir. Bu bağlamda seküler Kürt aktörler çalışmanın nirengi noktası olarak güç dağılımının, farklılıkların, benzerliklerin, çatışmaların, uzlaşmaların seküler ve dini, siyasi ve toplumsal aktörleri bağlamında ele alınmıştır. Bu makalede genel hatlarıyla seküler aktörlerin genelde dine fakat özelde ise İslam'a yönelik politikaları, algıları ve seküler toplum idealleri üzerinde

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: i.filiz@alparslan.edu.tr.

durulacaktır. Bu bağlamda makalede Irak Kürtleri çerçevesinde Kürt sekülerizminin bugünü ve tarihsel arka planı sosyolojik düşünmenin imkânlarıyla işlenmeye çalışılacaktır.

Sekülerizm Kelimesinin Etimolojisi

Sekülerizm, etimolojik kökeni ve kavramsal çerçevesi itibariyle geçmişten günümüze çeşitli değerlendirmelere konu olmuştur. Bununla birlikte, farklı toplumsal ve siyasi tecrübelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan farklı yaklaşımların çeşitliliğinden söz edilebilmekte birlikte söz konusu yaklaşımların ortak noktalarından da söz edilebilir. Bu paralelde kavrama yüklenen farklı anlamların zeminini belirleyen “*secularism*” ve “*laicisme*” etrafından yürütülen etimolojik değerlendirmeler, tartışmaları besleyen kavramlar olarak ön plana çıkmaktadır.

Sekülerizm kavramına dair kullanım ülkeden ülkeye değişmektedir. Bu ülkelerden biri olarak Türkiye’de sekülerizm kelimesinden ziyade laiklik kelimesi ön plana çıkmaktadır (Berkes, 2003: 18). Sekülerizm ve laiklik kavramlarının iç içeliğini ve laiklik kavramının Türkiye örneğindeki baskın karakterinden olsa gerek Nilüfer Göle tarafından laiklik, “*Türk sekülerizmi*” olarak kavramsallaştırılmaktadır (Göle, 2012: 12). Türkiye’de yaygın olan teori ve uygulamalar üzerinde Fransız tipi laikliğin etkisinden söz edilebilir. Fransız tipi laiklikte Amerika’da olduğu şekliyle devletin ve dinin keskin sınırlarla ayrışması değil devletin, dini denetim altına alma uygulamalarından söz edilebilir (Fuller, 2010: 220). Araştırma konusu Irak Kürt Bölgesi’nde ise Türkiye örneğinden farklı olarak sekülerizm kavramının toplumsal ve siyasal zeminde yaygın kullanımı söz konusu olmaktadır.

Sekülerizm ve laiklik etrafından yürütülen tartışmalarda kavramların etimolojik kökenleri de rol oynamaktadır. Bunlardan biri olan laikliğe değinmekte fayda vardır. *Laicisme* sözcüğünün Katolik mezhebinin de etkisi ile daha çok Fransızca’da yaygın olarak kullanıldığına şahit olunmaktadır. Kökeninde Niyazi Berkes’in de ifade ettiği şekliyle “*halksallaştırma*” anlamı vardır (Berkes, 2003: 18). Yine ona göre kelimenin kökeninde Grekçe olarak “*laos*” yani halk anlamı ve “*laikos*” yani “*halksal*” anlamı bulunur. Kelime, köken anlamlarını da çağrıştıracak şekilde Avrupa’da, Hristiyanlığın siyasi iktidar olduğu dönemde kiliseden olmayan, din adamları dışında (Taplamacıoğlu, 1963: 130) kalan halk anlamında kullanılmaktadır (Göle, 2012: 18).

Laiklik kavramından farklı olarak sekülerizm kavramı da kullanılmaktadır. Katolik dünyanın dışında kalan yerlerde, bilhassa Protestan mezhebinin etkili olduğu İngiltere ve Almanya’da, seküler kelimesinin kullanımı revaçtadır. Kelime, köken itibariyle Grekçe değil Latince bir kelimedir (Berkes, 2003: 18). Buna göre seküler kelimesi, “*saecul*” kelimesinden türemekte ve “*uzun tarihi dilim*” anlamında kullanılmaktadır. Sonraki süreçlerde ise “*saecularis*” şeklini alarak “*çağa ait olan*” anlamını elde etmiştir (Demirhan, 2004: 15-16). Niyazi Berkes, kelimenin etimolojik anlamından yola çıkarak Türkçe’ye “*çağdaşlaşma*” şeklinde çevrilmesini uygun bir karşılık olarak görmektedir (Berkes, 2003: 18). Yine Al-Attas kelimenin Latince “*saeculum*” anlamından yola çıkarak çift anlama geldiğini söyler. Bu anlamlardan birisi mekân diğeri de zamana işaret eder. Zaman anlamı şimdi ve burada mevcut olana atıfta bulunur. Mekân anlamı ise dünyaya veya dünyalı olmaya atıfta bulunur. Bu yönüyle “*saeculum*” modern olan, bu çağa ait olan olay ve olgudur. Bu zaviyeden bakıldığında “*saeculum*” değişip dönüşen, dünya ait olmanın, dünyalı olmanın sonucu olarak değerlerin de değişim ve dönüşümden payını alması anlamında görece bir zeminin oluşmasına katkı sunmaktadır (Al-Attas, 1993: 16).

Sekülerizm farklı kelime anlamlarıyla değerlendirilirse; ilk tanım olarak dünyaya ait olmakla ilgili veya geçici olan anlamında kullanılır. İkincisi görünür bir şekilde dindar olmamayı, dindarlığın ayırt edici bir özellik olarak görülmemesidir. Üçüncü olarak kiliseye ait olmama veya ruhban olmanın zıddına karşılık gelir. Dördüncü olarak seküler toprak sahipleri anlamında, toprakları kiliseye ait olmayan kişiler anlamına gelir. Beşinci olarak manastır yeminlerine veya kurallarına bağlı olmamayı yani dini bir düzen içinde kalmamayı veya cemaat¹ bağının dışında olmayı ifade eder. Son olarak bir kez meydana gelen

¹ “Cemaat” burada dinin yerine kullanılan kilisedir. İslami literatürdeki cemaat anlamında düşünmemek gerekir.

veya bir yüzyılda gerçekleşen, belirsiz uzun bir süre anlamlarında kullanılır (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/secular> Erişim Tarihi, 08.09.2018).

Irak Kürt Bölgesinde Seküler Kelimesinin Kullanımına Dair

Irak Kürt Bölgesi'nde, Türkiye'deki kullanımdan farklı olarak laiklik kavramından öte sekülerizm kavramı ön plana çıkmaktadır. Buradaki Kürtler, Arapların kullandığı şekliyle *el-'almâniyye* kelimesini sekülerizm anlamında, Kürtçede el takısı olmadan *'almânî* şeklinde kullanılmaktadır. Yine kullanımda seküler kelimesi de bulunmaktadır. 'Almânî ve seküler kelimeleri laik kişi ve kurumları belirtmek için kullanılan iki kelimedir. Kürt bölgesinde, İslamcı ve seküler aktörlerin söz konusu kelimeler üzerinden gerçekleştirdikleri etimolojik ve kavramsal tartışmalar ve analizler, Arap dünyasında olduğu şekilde yapılmaktadır. Irak Kürt Bölgesi'nden Osman Ali, 'Abdu'l-Vehhab el-Mesîre'den aktararak kelimenin Arapçaya *el-'almaniyye* olarak İngilizce *secularism* kelimesinden yola çıkarak aktarıldığını yazar. Ona göre sekülerizm, dünya veya âlem yani kilisenin karşısında konumlanan anlamında kullanılır. Bu anlamın tarihi arka planında ise Avrupa'da gerçekleşen 30 Yıl Savaşları'ndan sonra 1648 yılında imzalanan Vestfalya Antlaşması bulunur. Bu antlaşma ile Avrupa'da din savaşları sona ermiş ve ulus devletlerin temeli atılmıştır. Aslında yeni başlayan bu süreç, din ve devletin birbirinden ayrılmaya başladığı bir süreçtir. Böyle tarihi bir süreç, sekülerizm kavramına din ve devletin birbirinden ayrılması anlamını yükleyerek devam eder. Osman Ali, *el-'almâniyye* kelimesinin *secularism* karşılığı olarak kullanımının yanlış olduğuna dair görüşlere de yer verir. Burada da kelimenin Arapçaya doğru tercümesinin *la dîniyye* veya *dünyeviyye* olması gerektiğini söyleyenlerin görüşlerini aktarır. Sekülerizm sadece ahiret karşıtı olan dünya anlamında değil aynı zamanda dinle ilgili olmama veya dinle çelişik olma, tezat olma anlamındadır. Bu paralelde sekülerizm; "İnsanların dikkatlerini, yönelimlerini ahiretten dünyaya çevirmeyi hedefleyen sosyal bir harekettir." (Ali, 2015: 20).

Sekülerizm kelimesinin Arapça doğru tercümesinin ne olduğuna dair tartışmalarda ön plana çıkan *el-'almâniyye* kelimesini tercih edenlerin dışında *el-'ilmaniyye* kelimesinin kullanılması gerektiğini ifade edenler de vardır. Kabul gören ilk kavrama göre kelime, âlem² kökünden türemektedir ve dünya, anlamın merkezine yerleşmektedir. İkinci kavrama göre ise kelime *ilim*³ kökünden türemektedir ve bilgiyi merkeze almayı gerektirmektedir. Bu anlamıyla da din karşıtı değildir (Ali, 2015: 20). Bu tartışmalar olmakla birlikte Kürt bölgesinde, seküler anlamında *'almânî* kelimesinin yaygın kabulünden söz edilebilir. Kürt bölgesinde bazen de seküler kelimesi olduğu gibi (seküler) kullanılmaktadır.

Sekülerizm bağlamında, üzerinde durulması gereken kullanımlardan birinin de *secularisation* olduğu görülmektedir. Sekülerizasyon ilkin toprak ve arazinin kiliseden alınması anlamında din savaşlarından hemen sonra kullanılmaktadır. Bu kullanım, dini ve mezhebi bir toplumsal yapıdan sivil bir toplumsal yapıya geçişin adı olarak anlaşılmaktadır. Modern toplumun yapı taşlarının dinden bağımsız bir şekilde yeniden kurgulanmasına atıfta bulunmaktadır (Ali, 2015: 20). Roma dinî hukukuna göre müridin dünyaya yönelik eğilimine karşılık gelmektedir. Hristiyan din adamlarına göre sekülerizasyon dinden uzaklaşma, dinsizleşme anlamında negatif bir örüntüye sahipken, modern insanın dünyasında ilerlemeyi ve dinsel hegemonyadan kurtuluş anlamını ifade etmektedir. Bu anlamda sekülerizasyon, Batılı modern insanın tarihsel arka plana dayalı olarak ulaştığı sonuç ile toplumsal ve kültürel alanların dini yapı ve sembollerden kurtulma sürecine karşılık gelmektedir. Ayrıca bireylerin dünyayı ve kendilerini dini yorumlardan bağımsız bir şekilde anlamaya çalışmalarıdır. Sekülerizasyon, küreselleşmiş bir dünyada küresel bir olgusu olarak tezahür etse de form ve muhtevası itibarıyla siyasal ve toplumsal zeminlerde farklılaşabilmektedir (Berger, 2015: 194-197).

Irak Kürt Bölgesi Bağlamında Kürt Sekülerizmine Dair Tarihsel Bir Okuma

Batı dışı toplumların sekülerizm ile tanışmaları büyük oranda sömürgeci faaliyetlere dayanmaktadır. Bu anlamda sekülerizm, Batılı faaliyet alanı içinde yer alan kavram ve pratiklerle iç içe

² Burada sekülerizm, Arapça *عالم* kelimesi ile irtibatlandırılır.

³ Burada ise sekülerizm, Arapça *علم* kelimesi ile irtibatlandırılır.

geçmektedir. Batılılar, antropoloji gibi disiplinlerle sömürdükleri toplumlara ait kültürel malzemeleri en ince ayrıntılarına kadar toplayarak iktidarlar alanlarını tahkim etme yoluna gitmişlerdir. Ayrıca kültürel hegemonya kurarak bu toplumlara medenileştiren, modernleştiren, sekülerleştiren bir misyon yüklenmişlerdir (Said, 2014: 260-261). Batılı olmayıp seküler paradigmayı transfer eden toplumlar için hakkında Batılı toplumsal ve siyasal gücün iktidar olduğu bir zaman diliminde seküler paradigmayla karşılaşan ve onu siyasal sisteme uyarlamaya çalışırken kültürel, toplumsal ve siyasi çatışmaların yaşandığı toplumlar şeklinde bir tanımlama yapılabilir. Denilebilir ki, Doğu ve Batı dikotomileri arasındaki ilişki biçimi, Batılı teori ve pratiklerin lehine olmak üzere tek yönlü bir ilişkiye dayanarak ilerleyişini sürdürmüştür. Batı'dan doğuya doğru akış; toplumun, siyasetin, dinin, kültürün, bireyin, hukukun bir şekilde Batılı seküler paradigmanın doğrudan veya dolaylı yollardan etkisine girmesiyle gerçekleşmektedir. Söz konusu kültürel ve siyasi kavşak noktalarında buluşmalar, kimi zaman melez sonuçlar ortaya çıkarmasına rağmen, hükmeden Avrupalı ve hükmedilen Avrupalı olmayan uluslar gerçeği kendini bir şekilde göstermektedir (Asad, 2008: 17). Sekülerizm bu anlamda bir iktidar ideolojisidir.

Kürt sekülerizminin oluşum aşamaları için yukarıda anlatılanlara benzer bir durumdan söz edilebilir. Farklı olarak belki de doğrudan sömürge faaliyetlerine maruz kalmaktan öte Kürt sekülerizmi, ana hatlarıyla Osmanlı son dönemlerinde şekillenen ve sonrasında da Osmanlı modernleşmesine ait özelliklerle devam eden bir mahiyete sahiptir. Kürt sekülerizmi doğrudan Batılı ile girilen ilişkilerden çok Batılı modernite ile tanışan Osmanlı elitleri vasıtasıyla şekillenen ve çeşitlenen bir süreçten geçmiştir. Bu anlamda Osmanlı ve Kürtler bağlamında sekülerizm, benzeşmelerin veya farklılaşmaların oluşumunda rol alan tarihi ve kültürel olgularla anlaşılabilir. Bu anlamda Osmanlı devleti ile Kürtler'in iç içe geçtiği tarihsel sürecin bilinmesi konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Osmanlı imparatorluğu döneminde Kürtlerin yaşadığı toprakların büyük bir kısmı Osmanlı devleti sınırları içindedir. Bu durumun şekillenmesinde Çaldıran (1514) savaşında, Kürtlerin on altı emirlikleriyle birlikte Osmanlı'nın yanında yer alması etkili olmuştur. Bu tarihe kadar parçalı bir görünüm arz eden ve Safevilerin tehditleri arasında kaybedilme riski taşıyan Kürtlerin yaşadığı topraklar, Yavuz Sultan Selim'in, Şah İsmail karşısında zafer kazanması ile Osmanlı'nın eline geçmiştir. Savaşı kazanan Yavuz Sultan Selim, Kürt emirlerin özerkliklerini Osmanlı'ya bağlı kalmaları şartıyla tanımıştır. Kürtler'in, tercihlerini savaşan taraflar arasından Şii Safeviler'e karşı Sünni Osmanlılardan yana yapmalarında Kürtlerin Sünni olmasının etkisi olmuştur. Din adamı İdris-i Bitlisi'nin çabalarıyla, bir araya gelen emirlerin önderliğinde Sünni Kürtler, tercihlerini Sünni Osmanlı'dan yana yapmışlardır (Herûtî, 2013: 21-32). Çaldıran zaferi, Kürt tarihi ve Kürtler için hem İdris-i Bitlisi'nin dini kimliği üzerinden oynadığı önemli rolü hem de Kürtlerin yaşadığı toprakların büyük bir kısmının Osmanlı'da kalması bağlamında bir dönüm noktasıdır (İzady, 2013: 112). Bu tarihten itibaren Kürtlerin yaşadığı bölgeler uzun süre savaştan uzak kalmıştır. Kürt kültür ve edebiyatının gelişimi de Çaldıran Savaşı'ndan sonra ivme kazanarak bugüne ulaşabilmiştir. Bununla birlikte Kürt tarihinin dönüm noktalarından biri olarak düşünülebilecek Çaldıran Savaşı, seküler Kürt milliyetçileri nezdinde Kürtlerin bulunduğu coğrafyanın bölünmesi ve Kürt ulus bilincinin oluşmasına engel olması bağlamında negatif bir şekilde değerlendirilmektedir. Negatif okuma biçiminin nedenlerinden biri, Kürtlerin bir kısmının İran tarafında kalması nedeniyle iki devlet arasında kalan Kürt toprakların bölünmesi, diğeri de din adamı İdris-i Bitlisi'nin dini kimliğini, ulus kimliğine öncelikle Osmanlı'nın yanında yer alması gösterilmektedir. Bu çerçevede çaldıran savaşı Kürtlerin başına gelmiş bir felaket olarak okunur (Qasimlo, 1991: 44-45).

Çaldıran Savaşı neticesinde Kürtlerin yaşadığı topraklar Osmanlı toprakları içinde kalmıştır. Bu olgu Birinci Dünya Savaşı ile değişime uğrar. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı egemenliğinden çıkan ve Kürtlerin bir kısmının da yaşadığı Irak ve Suriye topraklarının İngiltere ve Fransa'da kalması ile yaklaşık 400 yıl boyunca⁴ Osmanlı devleti içinde büyük oranda homojen kalan Kürt nüfusu ve coğrafyası dağılır. Kürtlerin bir kısmı Fransa'nın işgal ettiği Suriye'de, bir kısmı da İngiltere'nin işgal ettiği Irak'ta

⁴ Çaldıran savaşını ölçü olarak kabul edersek ve süreci Birinci Dünya Savaşı ile bitirirsek Osmanlı egemenliğinde geçen 400 yıldan söz etmiş oluyoruz. Çaldıran savaşı 1514 yılında olmuşken Birinci Dünya Savaşı da 1914 yılında başlamıştır.

kalır. Irak Kürtleri, Osmanlı son dönemlerine kadar Şeyh Mahmud Berzenci liderliğinde kimi zaman koştukları Osmanlı'dan farklı siyaset izleseler de genel olarak Osmanlı yanlısı siyasal bir tutum takınarak İngilizlere karşı çeşitli ayaklanmalar gerçekleştirmişlerdir (Jwadih, 2014: 344, 287-291). Fakat bu ayaklanmaların tümü İngilizler tarafından bastırılmıştır (Ebduleziz, 2016: 223).

Osmanlı Devleti'nden kopuş gerçekleşikten sonra denilebilir ki Kürt sekülerizminin Irak Kürtleri bağlamında gelişimi Osmanlı tecrübesinden farklı bir seyre evrilir. Yine Osmanlı Devleti'nden ayrıldıktan sonra ortaya çıkan yeni devletlerde gelişen ve iktidar olma imkânı bulan seküler hareketlerden farklı olarak seküler Kürt hareketleri, sahip oldukları seküler paradigmayı uygulayabilecek bir toprak parçasına sahip olamamıştır. Bu durum, Birinci Körfez Savaşı (1990-1991) ile birlikte Irak Kürt Bölgesi ortaya çıkana kadar devam eder. Buradaki vakıanın da bir devlete tekabül etmediğini ifade etmek gerekir. Söz konusu olan federe Irak devleti Anayasasına bağlı olarak statüsü federe bölge olarak belirlenen Kürt bölgesidir.

Kürt sekülerizminin oluşum evreleri göz önünde bulundurulduğunda **ilk evre** Osmanlı son dönemi olarak kabul edilebilir. Bu dönemde Jön Türkler, İttihat ve Terakki ile girilen ilişkiler, Kürtler açısından seküler tecrübenin ilk örnekleridir. Seküler Batılı paradigmanın Osmanlı topraklarına ulaşması ile Kürt aydınlar, memurlar, paşalar ve modern okullarda okuyan Kürt öğrenciler; sekülerizm, demokrasi, milliyetçilik gibi akımlarla tanışır. Kürt emirlerinin çocuklarının modern okullarda eğitim görmek amacıyla geldikleri başkent İstanbul'un ve bu öğrencilerin tanıştıkları İttihatçıların, (Ahmed, 2009: 283-286) Kürt sekülerizminin temellerinin atılmasında önemli etkileri olur. İttihatçı kurucu kadrolar arasında yer alan ve Kürt olan Abdullah Cevdet ve İshak Sükûti, Sultan Abdülhamit yönetimine karşı Osmanlı kimliğini ön plana çıkaran ilk dönemlerde İttihatçı paradigmaya uygun hareket eden kişiler olarak seküler Kürt kimliğinin oluşmasında rol oynar. Bu ikisinden de öne çıkan kişi Abdullah Cevdet'tir.

Abdullah Cevdet, Mekteb-i Tıbbiyye'ye başlarken dindar biridir (Hanioğlu, 1981: 5-6). Fakat dindarlıkla başlayan bir sürecin ortalarında sırasıyla Osmanlı, sonra İttihatçıların kurucuları arasında yer alan, 2. Meşrutiyet döneminde Kürt milliyetçiliğine evrilen, sonunda kültürel seküler Türk kimliğinde karar kılan renkli bir kişiliktir (Kutlay, 1992: 65-76). Mesud Abdülhalik, her şeyde olduğu gibi seküler Kürt kimliğinin de taklide dayandığını, bu bağlamda Kürtlerin seküler kimlik edinmelerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin rolü üzerinde durarak Kürt sekülerizminin İttihatçılardan beslendiğini ve onları taklit ettiğini düşünür. Kendisinin anlatımıyla ilk seküler Kürt kimliğinin oluşumunda başat rolü de oynayan İttihatçı Abdullah Cevdet'tir (Ebdulxaliq, 2009: 106-110). Yine yazar, seküler Kürtlerin Ankara hükümetinden yana tavır almalarını da seküler akrabalığa bağlar. Bunların arasında kimler var denilirse; Abdullah Cevdet, Hasan Hayri, Pirinççizade, Zülfi Begzade, İshak Sükûti ve Bedirhan ailesinin bir kısmı sayılır (Ebdulxaliq, 2009: 61).

Milliyetçi refleksler ile seküler perspektif II. Meşrutiyet sonrası Kürt hareketlerinde belirgin olarak gözüktür. Bu hareketler arasındaki ayrışma noktaları etrafında gelişen tartışmalar sınıflandırılabilir. Birincisi İslam kimliği etrafında yapılan tartışmalar, ikincisi Wilson ilkelerinin de etkisiyle Osmanlı'dan bağımsızlığını elde etmiş bir Kürdistan devleti fikri ve son olarak da Osmanlı'ya bağlı kalma ama Kürtlere özerklik tanınmasına dairdir.

İttihat ve Terakki bağlamında gelişen seküler modern Batılı paradigmayla tanışmanın sonucunda Kürt Osmanlı elitleri, seküler Kürt hareketlerin **ilk evrelerini** oluştururlar. **İkinci evredeki** seküler gelişme ise, Irak Kürtlerinin Osmanlı'dan kopmasından sonraki evre olarak kategorize edilebilir. Bu evrenin ilk dönemi İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemdir. Bu dönemde seküler birey ve gruplardan söz edilebilirse de baskın güç ulusalcı ve geleneksel dini anlayışa⁵ sahip hareketlerdir. Bu dönemde Kürt ulus kimliğini seküler bir zeminde savunan kişiler ve gruplar, Kürtlerin toplumsal vakalarını göz önünde bulundurarak Şeyh ve Molla geleneğinden gelen büyük ailelerin veya karizmatik dini liderlerin etrafından toplanmışlardır. İkinci dönem, İkinci Dünya Savaşı sonrası şekillenen seküler

⁵ Geleneksel dini anlayıştan kastımız bu hareketlerin lider kadrolarının şeyh ve molla gibi medrese geleneğinden gelmeleridir. Molla Mustafa Barzani, Şeyh Mahmud Berzenci gibi.

Kürt kimliğinin sol kimlikle iç içe geçtiği dönem olarak öne çıkar. Solun seküler Kürt kimliğine dâhil edilmesinde Sovyet etkisinden söz edilebilir. Sovyetler Birliği, 1945 yılında İran'da kurulan Demokratik Kürt Partisi'ne destek verir. Bu partinin kurulmasından bir yıl sonra Irak Demokrat Kürt Partisi de 1946 yılında kurulur. Irak'ta kurulan partinin önemi, Kürt hareketleri bağlamında düşünüldüğünde tüzüğünde ilk defa Marksist komünist maddelere yer vermesinden gelir. Bu dönemde aynı zamanda geleneksel dindar Kürt toplumsal yapısına, İslam'a, şeyh ve mollalara yönelik eleştiriler de artar (<http://www.albayan.co.uk/mobile/MGZarticle2.aspx?ID=6019> Erişim Tarihi: 19.09.2018).

Kürt sekülerizminin üçüncü dönemi, 1946 ile 1975 arası olarak kabul edilebilir. Bu dönem, Kürt hareketlerinin farklı fraksiyonlarıyla birlikte tek çatı altında, Molla Mustafa Barzani liderliğinde toplandığı dönemdir. Radikal sol ve seküler örgütlenmeler de bu çatı altındadır. Fakat 1975 Cezayir antlaşması sonrasında Irak Kürtleri, Irak hükümeti karşısında daha önce elde ettikleri bütün kazanımlarını kaybeder. Yaşanan bu durumdan KDP'yi sorumlu tutup ondan kopan sol örgütlenmeler, KYB çatısı altında bir araya gelir. Böylece KDP de bu kopuşlardan sonra gerici bir parti olarak tanımlanmaya başlar. Üçüncü dönemin sonu 1990-1991 körfez savaşıdır. Savaşın tarihi olan 1991 yılından günümüze kadar uluslararası alanda statüsü tanınan ve kabul edilen Irak Kürt Bölgesi, seküler iki parti olan KDP ve KYB'nin iktidarı altındadır. Yeni sürecin en bariz özelliği bu partilerin seküler ideolojinin uygulanabileceği bir alana kavuşmasıdır. Nitekim süreç içinde bunun iki parti tarafından hem siyasi hem de toplumsal alanda uygulandığı görülebilmektedir. Günümüzdeki tartışma konularından birinin de bu olduğu ifade edilebilir. Solun devreye girmesiyle sekülerleşme olgusunun Irak Kürtleri arasında hızlandığı, keskinleştiği ve iktidar gücünün de elde edilmesiyle birlikte seküler aktörlerin toplumsal ve siyasal alanda söz konusu olguyu tahkim ettiği söylenebilir.

Seküler Kürt Milliyetçiliği

Irak Kürtleri, Osmanlı sonrasında Irak sınırları içinde kalmışlardır. Bu dönemde Irak devletine karşı silahlı Kürt hareketlerine din adamları liderlik etmişlerdir. Din, Kürt ulusu fikriyatını söz konusu din adamlarının eliyle beslemiştir. Fakat İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem ile birlikte Kürt milliyetçiliği, seküler bir zeminde yeniden inşa edilme sürecine girmiştir. Daha önceleri molla ve şeyhlerin öncülük ettiği Kürt milliyetçiliği, bu dönemle birlikte seküler Kürt milliyetçiliğinin lehine olmak üzere çeşitlenmiştir (Ebdulxaliq, 2009: 266-267). Söz konusu Kürt milliyetçiliğinin tarihi serüveni hakkında Osman Ali kendisi ile gerçekleştirdiğimiz mülakatta şunları söyler (Osman Ali, "Siyasal Partiler Bağlamında Seküler Aktörler ve İslamcı Aktörlerin İslam Algısı (Irak Kürt Bölgesi Örneği)" konulu Görüşme, Erbil, 2017):

"...kürtlük düşüncesi mollalarla birlikte başlar. İslam ve Kürtlük arasında herhangi bir ayırım yoktu başlarda. Fakat 1970li yıllardan sonra Irak Kürt Bölgesi'nde Komünist İşçi Partisi faal olmaya başladı. Bu tarihten itibaren İslamcı ve laik Kürtler arasında ayrışmaların başladığından söz edebiliriz. 1976 yılından sonra İslamcı ve laikler arasında tartışmalar ve çekişmeler başlar. Aslında Molla Mustafa Barzani'nin yaşadığı süre içinde İslamcı diye bir kanat yoktu. Onlar Barzani'nin partisi içinde bulunuyorlardı. Barzani özellikle bölgedeki mollaların desteğine sahipti. İşçi Partisi 1976' da yaklaşık 20-30 mollayı camilerde öldürdü. Bu mollalar onların fikirlerinin karşısında mücadele ediyorlardı. Şunu anlatmaya çalışıyorum komünistler ortaya çıkana kadar laikler ve İslamcılar diye bir ayırım yoktu. Veya ayırım diye nitelendirilebilecek bir durum yoktu. Herkes için önemli olan şey Kürt olmak idi. Müslüman olmak, Kürt olmak iç içe bir şeydi... Bu dönemde Kürt hareketinin başında Barzani vardı... Komünizm fikrine karşı mollalar ve dindar talebeler mücadele etmeye başladı. Aralarında çatışmalar çıktı. Bu çatışmalar 1980 yılına kadar devam etti. Çatışmaların sonunda komünistlere karşı İslami Rabita Hareketi kuruldu. İslami Rabita, silahlı mücadele vermeye başladı. Bu arada 1979 İran devrimi olmuştu. İran da İslami Rabita Hareketi'ni ekonomik ve askeri alanlarda destekledi. Sonrasında diğer İslami hareketler ortaya çıktı diyebiliriz. Şunu diyebiliriz Kadı Muhammed'den Molla Mustafa Barzani'nin son dönemlerine yakın İslamcılar ve Kürt milliyetçileri birlikte idiler. Kadı Muhammed, biz komünist değil Müslümanız diyordu. Onlar için temel mesele Kürdistan'ın özgürlüğü idi."

Seküler Kürt milliyetçiliğine dair seküler partilere bağlı yazarların paylaşımları da konuyla ilgili veriler elde edilmesine imkân tanımaktadır. Bunlardan biri KDP'ye bağlı Rudaw yazarı ve programcısı Rebwar Kerim Weli'dir. Rebwar Kerim tartışma konusu olan bir paylaşımında şu ifadeleri kullanır: "Bizim Kürt bir tanrıya ihtiyacımız var."⁶

Irak Kürt Bölgesi'nde faaliyet yürüten seküler Kürt Partilerin tüzükleri incelendiğinde bu partilerin belirgin milliyetçi kimlikleri görülebilir. Tüzüklerin girişleri Kürtlük ve Kürt devleti ile ilgili maddelerle başlar. Akabinde gelen maddeler de büyük oranda ilk maddeleri destekler. KDP'nin konuyla ilgili tüzüğünde geçen maddeler (<http://www.kdp.info/p/p.aspx?p=6&l=13&s=010000&r=347> Erişim Tarihi: 06.07.2019) Kürt olmanın ve Kürt devletinin merkezi önemine vurgu yapar:

"Kürdistan Demokrat Partisi kendini, Kürtleri ve diğer milletleri kendileri hakkında karar verebilme hakkına sahip olarak gören bir parti olarak tanımlar. Aynı zamanda halkların özgürlüğünden yana olan, bu çerçevede özgürlük taraftarları ile birlikte özgürlüklerin ve Kürtlerin özgürlüğünün yanında duran, bunları yaparken demokratik ve barışçıl bir yol takip eder. Kürt halkının siyasi, ekonomik, kültürel kazanımlarını korur. Mevcut hakların geliştirilmesi ve daha ileriye taşınması için mücadele yürütür. Kazanımlarını Kürt halkının tarih boyunca ödediği bedellerin bir sonucu olarak görür. Demokrat ve barışçıl partilerle iyi ilişkiler gerçekleştirmek, özellikle Kürt partilerle birlik ve beraberliğin, Kürtlerin kazanımlarını güçlendirmek adına sağlanmasına çalışmak, Kürtler arasında şiddet ve çatışmaya dayalı yöntemlerin karşısında durup Kürt ulusal menfaatleri adına hareket etmek hedeflerine sahiptir. Bunun için diyalog kültürünün Kürtler arasında yayılmasına çalışır. Kürt sorununu uluslararası gündeme taşımak, bunun için bölgesel ve küresel örgütlenmelerle diyaloga geçip Kürt ulusal hareketlerinin buralarda meşrulaşmasını sağlamak ve buralara üye olmalarına çalışmaktadır. Buradaki temel amaç, Kürt ulusal hedeflerinin uluslararası meşruluğunu sağlamaktır. KDP, Irak genelinde yaşayan bütün Kürtleri, Kürtlerin bir parçası olarak görür. Bunların haklarının ve hukuklarının sağlama alınmasına çalışır. Aynı zamanda Kürtler arası ilişkilerin sağlamlaştırılması ve Kürt kültürünü korumak amacıyla bunlarla ilişkilerini güçlendirmeyi amaçlar."

Bir diğer seküler Kürt partisi olan *Goran Hareketi* de tüzüğünde benzer özelliklere sahiptir. Bu çerçevede *Goran Hareketi* tanımlanırken şu ifadeler kullanılır (https://gorran.net/Details_hawal.aspx?jimore=90 Erişim Tarihi: 27.09.2019): "*Goran Hareketi Kürdistan vatanına aidiyet bilinciyle kurulmuştur. Kürdistanlı olmak bize göre kapsayıcı bir aidiyettir. Kürdistan bölgesinde oturan her etnik yapı, dini azınlıklık, mezhep mensupları bu çerçeve içindedir.*"

KYB de Kürtler ve Kürdistan ile ilgili olarak tüzüğünde şunları söyler (<http://hssc4.org/peyrew#.XY2ygUYzYdU> Erişim Tarihi: 27.09.2019): "*Kürdistan Yurtseverler Birliği Kürdistanlı bir partidir. Faaliyet alanı Irak Kürdistan Bölgesi ve bütün Irak'tır. Kürtlük için çalışmayı görev bilir. Aynı zamanda demokratik federal Irak için mücadele eder.*"

Seküler Kürt milliyetçiliğinin anlam dünyasında Kürtlük merkezi bir konuma sahiptir. Seküler partiler, ideolojik tutumlarında ayrışmakla birlikte Kürtlük konusunda birbirine çok yakın tutum sergilemektedirler. Din ve İslam konusunda takındıkları yumuşak veya sert tavır en nihayetinde Kürt milliyetçiliği zemininde buluşmaktadır. Bu anlamda Seküler Kürt hareketlerin İslamcılık eleştirilerinde onların milliyetçi olmadıklarına dair temalar ön plana çıkmaktadır. Söz konusu eleştirilerin temelinde İslamcı hareketler, Kürt ulusuna hizmet ettiği oranda olumlanırken buradan uzaklaştığında da olumsuzlanmaktadır. Seküler Kürt partisi olan Talabaniler liderliğindeki KYB'nin önemli yöneticilerinden olan Mela Bahtiyar'ın İslamcı Ali Bapir ile yaptığı tartışma programında dile getirdiği şu ifadeler konuyla ilgili ipuçları barındırmaktadır (<https://www.youtube.com/watch?v=kAfhJugiDvY> Erişim Tarihi: 05.07.2019.):

"İslamcı hareketler bundan onlarca yıl evvel gerek bizim topraklarımızda gerekse de Arapların topraklarında Kürtler'in lehine olarak tek bir tane adım atmamışlardır. Bizim İslamcılar son dönemlerde demokrasiden ve Kürtler'in haklarından söz etmeye başlamışlardır. Bu iyi bir

⁶ Söz konusu paylaşım 27.06.2017 tarihinde ve Soranice yapıldı. Paylaşımın, sonradan kaldırılabilceği düşünülerek ekran görüntüsü alınıp arşivlenmiştir.

durumdur her şeye rağmen. Fakat geçmişte böyle değillerdi. Kürtlere yönelik gerçekleştirilen katliamlara da sessiz kalmışlardı. Müslüman Kardeşler Hareketi de böyleydi. Bizde seküler ve de sosyalist hareketler Baasçılara karşı savaşmışlardır. Sözlerimi şununla bitireyim: Biz buna inanıyoruz ki en kötü Kürt devleti işgal altındaki Kürt topraklarında yaşamaktan daha iyidir.”

Seküler Kürt milliyetçiliğinin karakteristik özelliklerinin anlaşılmasında Irak Kürt Bölgesi'nde kullanılan takvim de önemli bir veri sunmaktadır. Kürt bölgesindeki okullarda okutulan Kürtçe öğretimi kitaplarında kitapların basım tarihleri verilirken önceleri iki takvim kullanılmıştır. Bu takvimlerden biri miladi takvim diğeri de miladi takvim yılına eklenmiş 700 yıl farkla kullanılan takvimdir. Buradaki fark Kürtlerin ataları olduklarına inanılan Med İmparatorluğu'nun kuruluş yıl dönümünden kaynaklanmaktadır. Medler, milattan önce 700 yılında kurulmuş bir Kürt imparatorluğu olarak kabul görmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı'nın bastırıldığı kitaplarda bu iki tarih birlikte kullanılmaktadır. İlginç olan elimizdeki kitaplardan 2008 yılında basılan kitapta hem miladi takvim hem de ikinci tarih olarak 2708 gösterilmektedir. Fakat 2014 yılında yine Millî Eğitim Bakanlığı'nın bastırıldığı Kürtçe öğretim kitabına üçüncü bir takvim eklenmiştir. Bu da Hicri takvimdir. Hicri takvime göre de kitabın basım yılı 1435dir. Kürt takvimi olarak isimlendirilen takvim için de yıl 2714'e karşılık gelmektedir.⁷ Irak Kürt Bölgesi Hükümeti tarafından beşinci sınıflar için hazırlanmış Kürtçe dilbilgisi ve okuma kitabında Kürt takvimine dair yazılmış şu ifadeler söz konusu anlam dünyasına ışık tutmaktadır (Lijneyek Le Wezaretî Perwerde, 2016: 80): *“Biz Kürtler bu topraklarda kadim bir medeniyete sahibiz. Medeniyetimizin tarihi 2700 yıl öncesine dayanmaktadır. Bu yüzden bilime ulaşmak ve bilimi geliştirmek için çabalamamız gereklidir.”*

Kürt milliyetçiliğine dair anlatıların bir kısmını Fars milliyetçiliğine benzeterek karşılaştırırken Osman Ali ise şunları söyler (Osman Ali, “Siyasal Partiler Bağlamında Seküler Aktörler ve İslamcı Aktörlerin İslam Algısı (Irak Kürt Bölgesi Örneği)” konulu Görüşme, Erbil, 2017):

“Seküler Kürtler, İslam'a karşılar. Fakat seküler Araplar Muhammed'e veya İslam'a karşı değiller. Çünkü Muhammed Arap idi. Fakat bana göre Fars ve Kürt sekülerizmi İslam'a karşıdır. Buna karşılık bizdeki İslamcılar; Kürtlerin Müslüman bir halk olduğunu, İslam'dan ayrılmayacaklarını daha yoğun bir şekilde işliyorlar. Bu bağlamda bir Kürt-İslam sentezinden söz edebiliriz. Seküler Kürt milliyetçiliğinin temelinde İslam karşıtlığı, ruhunda ise Zerdüştlük var.”

Osman Ali *“Sekülerizm ve İslam'ın Kürdistan'da Diyaloğu”* adlı kitap çalışmasında seküler Fars ve Kürt milliyetçiliğinden söz ederken yukarıdaki ifadelerle benzer açıklamalarda bulunur. Ona göre: “İran milliyetçiliği üç esas üzerinde şekillenir. Bu esaslardan ilki Ari ırkı yani Aryanilik, ikincisi Fars dili ve üçüncüsü ise Zerdüştlük dinidir. Bu üç temel özellik ulus kimliğine iki boyutlu olarak rengini verir. İlk olarak ırka dayalı efsaneler İranlıları, Aryanilik üzerinden Batı'ya bağlar. Dil ve din üzerinden ise Batı'dan ayrıştırır. İkinci boyutunda ise farklı İslami coğrafyalardan dil, din ve ırk olarak ayrışır. İran milliyetçileri diğer benzer hareketlerde olduğu gibi geçmişte Zerdüştlük inançları ile birlikte Fars imparatorluğuyla avunur. Bu durum Fars milliyetçilerinin zayıf noktasıdır. Özellikle İslami kimliğin Fars kimliğinin üzerindeki etkisini yok sayarak bu duruma düşmüşlerdir. Aynı şekilde kimi aşırı Kürt milliyetçileri de Fars milliyetçilerinin Aryanilik ve Zerdüştlük üzerinden içine düştükleri bu olumsuz durumdan ders almamışlardır. (Ali, 2015: 204-205) Osman Ali'nin aşırı olarak nitelendirdiği seküler Kürt milliyetçilerinden biri olan Bahtiyar Şemeyî'nin *Kürt Siyasal İslam'ı Hakkında* adlı kitabının giriş sayfasındaki dini semboller içeren şu cümleleri, anlatılmak istenenin somut örnekleri olarak okunabilir: “Kutsalımız, dinimiz ve hayatımız sadece vatandır, sadece Kürdistan'dır.” (Şemeyî, 2016: 1) Yine ilerleyen sayfalarda tarihi şahsiyetlerden alınan şu ifadeler söz konusu düşüncenin yapı taşlarını sunmaktadır: “Zerdüş; iyi fikir, iyi söz ve iyi amel...”, “Konfüçyüs; bir insanın hayatını kurtarmak bir mabed yapmaktan daha değerlidir.”, “Richard Dawkins; eğer Arabistan'da doğmuşsan Müslüman olursun! Eğer Hindistan'da doğmuşsan Hindu olursun! Eğer Amerika'da doğmuşsan Hristiyan olursun.

⁷ Konuyla ilgili olarak Irak Kürt Bölgesi Millî Eğitim Bakanlığı'nın 2008 yılında bastırıldığı “İlkokul Kürtçe Öğretimi” kitabı ile 2014 yılında bastırıldığı “İlkokul Kürtçe Öğretimi” kitaplarına bakılabilir. Her iki nüsha da pdf olarak indirilip arşivlenmiştir.

Sizin dininiz sadece coğrafyanın zorlaması ile ortaya çıkar. Dinler üzerinde yaptığınız araştırmalar ve fikirleriniz değil doğduğunuz yer dininizi tayin eder.” (Şemeyî, 2016: 1)

Söz konusu aşırı seküler Kürt milliyetçiliği tavrı sadece sivil ve entelektüel kesime hasredilecek gibi de gözükmemektedir. Bununla ilgili olarak Irak Kürt Bölgesi’nde İslamcı *Cemaat-i İslami* dışında seküler ve İslamcı partilerin kabul ettiği ulusal marş söz konusu tavrın içkin durumuna ışık tutmaktadır. Ulusal Kürt marşında geçen şu ifadeler meramın anlaşılmasına katkı sağlayacaktır:

“Bizler Medler ve Keyhüsrev’in⁸ gençleriyiz.⁹

Dinimiz kutsalımız sadece vatanımız.

Kimse Kürtlerin öldüğünü söylemesin

Diridirler, bayrakları asla inmez”.

Dini öğelerle Kürdistan sevgisinin anlatıldığı benzer bir paragraf da beşinci sınıf Kürtçe kitabında geçen bir şiirin satırlarında şöyle anlatılmaktadır (Lijneyek Le Wezaretî Perwerde, 2016: 110):

“Ey genç ve güzel Kürdistan, sen benim kiblegahımsın¹⁰ şüphesiz.¹¹”

Şüphesiz Irak Kürt Bölgesi’nde bulunan seküler sivil örgütlenmeler ile onlara destek veren seküler partiler din söz konusu olduğunda birbirinden ayrılmaktadır. Seküler sivil kuruluşlar daha net bir şekilde sekülerizm ve İslam konusunu birbirine karşıtlık bağlamında işlemekle birlikte seküler siyasal partiler geleneksel toplumsal yapıyı dikkate alan bir siyaset gütmektedirler. Ayrıca seküler siyasal partiler geleneksel toplumsal yapıya yönelik yaklaşımlarında ayrılmaktadırlar. Fakat Kürtlük ve Kürt milliyetçiliği bu partilerin tümü için ana eksenini oluşturuyor denilebilir. Bunun için İslam da Kürtlüğü ve Kürt milliyetçiliğini tahkim ettiği oranda olumlanarak ulusun inşa edilmesi siyasetinde içeriye dâhil edilmektedir. Seküler Kürt partilerin Kürt kimliğine atfettikleri merkezi konumun anlaşılmasında KDP’nin uluslararası yüzü olarak Peri-Khan Aqrawî’nin İngilizce kaleme aldığı *Kürt Kimliğinin Temel Kimliği Olarak Sekülerizm* başlıklı yazısı ipuçları vermektedir <https://www.kurdistan24.net/en/opinion/828209b9-b737-4253-88b2-af0e4e53dba1> Erişim Tarihi: 27.09.2019)

“...Kürdistan’ın güçlü millî kimliği bağlamında düşünüldüğünde daha az şaşırtıcı görünecektir. Kürtler kendilerini her zaman önce etnisiteleri, sonra dinî bağlılıkları ile tanıtmışlardır. Biri önce Kürt olur, sonra Müslüman, Yezidi, Yahudi, Hristiyan, vd... En ünlü Kürt yazar, şair ve filozoflarından biri olan Ahmed-i Hanî (1650-1707) Kürt prensliklerinin Osmanlı ve Fars imparatorlukları arasında tampon bölge işlevi gördüğü bir zamanda Kürtlerin kendi kaderlerini tayin etmelerinin gerekliliği hakkında bir kitap yayınladı. O, destansı kitabı *Mem û Zîn*’de (1692) Kürtlerden bir “millet” olarak bahseder ve kendisinden bin yıl önce Kürt ruhunu temsil etmiş olan atalarını över. Ortadoğu’da birçok insanın kendisini etnisiteden çok din ile ifade ettiği bir

⁸ Med İmparatorluğu ve Fars Ahamenişlerin kurucusu Kiros veya şiirdeki adıyla Keyhüsrev hakkında bkz. Gene R. Garthwate, *İran Tarihi* Pers İmparatorluğundan Günümüze, Çev. Fethi Aytuna, İstanbul: İnkılap, 2018, s.20-28.

⁹ Kürtlerin, Medlerin torunları olduğu anlatısı seküler Kürt milliyetçilerinin yazdığı siyasal ve tarihi kitaplarda neredeyse üzerinde ittifak edilen bir konudur. Bu anlatılarda genel olarak Medler, destanlaştırılıp kadim kültür ve medeniyetlerin çekirdeği olarak görülür. Kürtler de böyle bir anlatı üzerinden kadim kültür ve medeniyetin merkezine yerleştirilir. Bunun için bkz. Abdurehman Qasimlo, *Kurdistan û Kurd* Lekolînek Siyasî û Aborî, Balıngen: Jîna Nû, 1991, s.42-43., Ebdullah Qeredaxî, *Ayinî Kon u Koçkirdin Le Kurdistan Da*, Silêmanî: Hikümetî Herêmi Kurdistan, 2013, s.8., Denise Natali, *Kürtler ve Devlet* Irak Türkiye ve İran’da Ulusal Kimliğin Gelişmesi, İstanbul: Avesta Yayınları, 2009, s.20., Ali Rıza Şeyh Attar, *Kürtler Bölgesel ve Bölgedışı Güçler*, 2.Baskı, İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2008, s.38. Ayrıca Irak Kürt Bölgesi hükümetinin resmi internet sayfasında da Kürtlerin Medlerden geldiği ifade edilmektedir. Bunun hakkında bkz. <http://previous.cabinet.gov.krd/p/page.aspx?l=13&s=050000&r=329&p=240&h=1> Erişim Tarihi: 10.07.2019

¹⁰ Şiirde kullanılan “Kiblegah” kelimesi Türkçe’de de kullanıldığı için olduğu gibi alınmıştır.

¹¹ Lijneyek Le Wezaretî Perwerde, *Rêziman u Xiwêndinewey Kurdî* Bo Polî Pêncemî Bineretî, Çapî 9, Wezaretî Perwerde, 2016, s.110.

zamanda Ahmed-i Hânî, Kürt kimliğinin ardında yatan ve dini gölgede bırakan ideolojiyi açıkça belirtmiştir.”

Seküler Kürt hareketler, milliyetçilik ideolojisini yanına alarak bir ulusun inşa edilmesi sürecine girmiştir. Din, bu hareketler için tali olgulara karşılık gelerek alt kimliğe indirgenmiştir. Önemli olanın, öncelmesi gerekenin Kürt ulusu fikriyatına dayalı seküler siyasal ve toplumsal bir yapının inşa edilmesi olduğu görülmektedir.

Sonuç

Irak Kürt Bölgesi'nde seküler hareketler, Kürt toplumsal yapısı içinde güçlü aktörler olabilmişlerdir. Süreç içinde geleneksel dini toplumsal yapıya sahip Molla Mustafa Barzani liderliğindeki KDP bu çizgiye gelmek zorunda kalmıştır. Böylece Kürtlerin seküler, sol ve ulusalcı çizgi ile tanışmaları, solcu liderlerin ortaya çıkmasına ve sonrasında bu ideolojinin tabana doğru yayılmasına neden olmuştur. Söz konusu sürecin bir sonucu olarak İslam, sol hareketlerin güçlenmesine paralel olarak öteki konumuna ötelenerek eleştirilerin merkezine yerleştirilmiştir.

Geleneksel Kadiri ve Nakşi dini önderlerin öncülük ettiği ulusal Kürt hareketleri dini öğeleri de içerisinde barındırmaktaydı. Bu hareketler ulusçu bir kimliğe sahip olmalarına rağmen İslam, Kürtlerin milli kimliğini takviye edici bir zeminde görülmekteydi. Sol seküler aktörlerin liderliği ele almalarıyla birlikte İslam, Kürt kimliğinden tecrit edilmeye çalışılmış ve Kürt milli kimliğinin oluşumunda İslam, engelleyici bir faktör olarak öne çıkartılmıştır.

Seküler Kürt milliyetçiliği, Osmanlı sonrasında devletsiz kalmış bir halkın mağduriyeti üzerinden temel argümanlarını inşa etmektedir. Kürt bölgesindeki tüm aktörler açısından bu durum Kürt ulus kimliğini diğer ideolojik araçlardan daha güçlü bir hale getirmektedir. Devletsizlik, bu paralelde söz konusu aktörlerin en güçlü argümanı olarak ortaya serdikleri bir olguya karşılık gelmektedir. Eş zamanlı olarak bu durum ideolojik ve dini tutumları itibariyle birbirinden tamamen farklı olan aktörlerin birleşme noktası olarak kendisini göstermektedir.

Ulusal kimlik seküler Kürt aktörler nezdinde merkezi önemini korumaktadır. Ulusun merkezi önemine karşılık Kürtlerin mensup olduğu farklı din ve mezhepler kültürel çeşitlilik bağlamında değerlendirilerek kabul edilmektedir. Seküler aktörlere göre Kürtler, ezici bir çoğunlukla Müslüman Sünni Şafii olmakla birlikte farklı din ve mezheplere de sahip olmaları hasebiyle Kürtler'de din veya mezhep temelli bir bütünleşme sağlanamaz. Birlik, beraberlik ve bütünleşme sadece Kürt ulus kimliği etrafında gerçekleştirilebilir. Seküler Kürt aktörlere göre Kürtler, ulusal kimliklerini tahkim ettikleri oranda sosyal ve siyasal başarılarına imza atabileceklerdir.

KAYNAKÇA

- Ahmed, Muhammed A. (2009). Ekradu'd-Devleti'l-Osmaniyye Tarîhuhum'l-İctimai Ve'l-İktisadi Ve's-Siyasî 1880-1924. Erbil: Metbe'etu Hacı Haşim.
- Al-Attas, Seyeed Muhammad N. (1993). İslam And Secularism. Malaysia: Art Printing Works Sdn. Bhd. Kuala Lumpur.
- Ali, O. (2015). Hîwaru'l-İslamî ve'l-Elmanî fî Kurdistan Dirasetun Fî Telakkiyi'l-İslamî ve'l-Almaniyetî, Hewlêr: Narîn.
- Asad, T. (2008). Antropoloji ve Sömürgecilik. (Çev. Ayşe Karınca). Ankara: Ütopya Yayınları.
- Attar, Ali Rıza Ş. (2008). Kürtler Bölgesel ve Bölgedışı Güçler. 2.Baskı. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları. 2008
- Berger, Peter L. (2015). Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları Kutsal Şemsiye. (Çev. Ali Coşkun). 5. Baskı. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Berkes, N. (2003). Türkiye'de Çağdaşlaşma. Yay. Haz. Ahmet Kuyaş, 4. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Demirhan A. (2004). Modernlik. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Ebdulezîz, U. (2016). Xebatî Kurd u Rehendî İslamî. Hewlêr: Nusîngey Tefsir.

- Ebdulxaliq, M. (2012). Nasnamey Hizbe Kurdistanîyekan Rewtiyan Aydiyolojiyan Helsengandiniyan. Hewlêr: Hêvî.
- El Baziyani, Muhammed Seyyid N. (2006). el- Hareketu'l-İslamiyyeti fi Kurdistanî'l-İrak. Erbil: Mektebu't-Tefsir.
- Fuller, Graham E. (2010). İslamsız Dünya. (Çev. Hasan Kaya). 2. Baskı. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Garthwate, Gene R. (2018) İran Tarihi Pers İmparatorluğundan Günümüze (çev. Fethi Aytuna). İstanbul: İnkılap
- Göle, N. (2012). Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hanioğlu Ş. (1981) Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi, Ankara: Üçdal Neşriyat.
- Herûtî, Sedî O. (2013). Çend Layenêkî Mêjûwî Ramyarî u Komelayetî u Abûrî Kurdistan le Serdemî Usmanîda. Hewlêr: Çapxaney Hecî Haşim.
- <http://previous.cabinet.gov.krd/p/page.aspx?l=13&s=050000&r=329&p=240&h=1> Erişim Tarihi: 10.07.2019
- <http://www.albayan.co.uk/mobile/MGZarticle2.aspx?ID=6019> Erişim Tarihi: 19.09.2018.
- <http://www.kdp.info/p/p.aspx?p=6&l=13&s=010000&r=347> Erişim Tarihi: 06.07.2019
- <https://www.merriam-webster.com/dictionary/secular> Erişim Tarihi, 08.09.2018
- <https://www.youtube.com/watch?v=kAfhJugjDvY> Erişim Tarihi: 05.07.2019.
- İzady, Mehrdad R. (2013). Bir El Kitabı Kürtler. (Çev. Cemal Atilla). 4. Baskı. İstanbul: Doz Yayıncılık.
- Jwaideh, W. (2014). Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi. (Çev. İsmail Çekem, Alper Duman). 8. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kutlay N. (1992), İttihat Terakki ve Kürtler, Ankara: Beybun Yayınları.
- Lijneyek Le Wezaretî Perwerde (2016). Rêziman u Xiwêndinewey Kurdî Bo Polî Pêncemî Bineretî. Çapî 9. Wezaretî Perwerde.
- Lijneyek Le Wezaretî Perwerde(2016). Rêziman u Xiwêndinewey Kurdî Bo Polî Şeşemî Bineretî. Çapî 9. Wezaretî Perwerde.
- Mcdowall, D. (2004) Modern Kürt Tarihi. (Çev. Neşenur Domaniç). Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Natali, D. (2009). Kürtler ve Devlet Irak Türkiye ve İran'da Ulusal Kimliğin Gelişmesi. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Osman Ali,- Akademisyen Yazar-, **"Siyasal Partiler Bağlamında Seküler Aktörler ve İslamcı Aktörlerin İslam Algısı (Irak Kürt Bölgesi Örneği)"** konulu Görüşme, Erbil, 2017
- Qasimlo, A. (1991) Kurdistan û Kurd Lêkolînek Sîyasî û Aborî, (wer. Elî Şêr) Balinge: Weşanên Jîna Nû.
- Qeredaxî, E. (2013). Ayinî Kon u Koçkirdin Le Kurdistan Da. Silêmanî: Hikumetî Herêmi Kurdistan,
- Said, Edward W. (2014). Şarkiyatçılık Batının Şark Anlayışları. (Çev. Berna Ülner). 8. Baskı. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Şemeyî, Bextiyarî (2016). Riwanegakan Derbarey İslamî Siyasî Kurdî.
- Taplamacıoğlu M. (1963). Din Sosyolojisi. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.